

Modern Türklük Araştırmaları Dergisi

Cilt 10, Sayı 2 (Haziran 2013), ss. 133-147

DOI: 10.1501/MTAD.10.2013.2.19

Telif Hakkı©Ankara Üniversitesi

Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi

Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü

Eski Türklerde Çocuk Hukukunun Töreye Göre Değerlendirilmesi

Mehmet Mandaloğlu

Keçiören Anadolu Lisesi (Ankara)

ÖZET

Eski Türklerde töre; kanun, nizam anlamında kullanılmaktadır. Kaynağını örf, âdet, gelenek ve göreneklerden alan töre hükümlerine herkes uymak zorundadır. Kağan'ın töreye uymak zorunda olması Türklerde kanun üstünlüğü kavramının olduğunu gösterir. Türk töresinde aile fertlerinden olan çocuklarla ilgili hükümler bulunmaktadır. Töreye göre çocukların hakları güvence altına alınmıştır. Töre hukuku gereğince çocuklar, babalarının mallarından pay alma hakkına sahiptirler. Eğer baba, malından çocuğuna payını vermezse, çocuk hissesini zorla alabilmekteydi. Erkek ve kız çocuklar babalarının mallarından miras hakkına sahiptirler. Evlatlık müessesesi, eski Türklerde çocuk hukuku ile ilgili kavramlardan biridir. Eski Türk töresine göre evlatlık müessesesinin olduğu görülmektedir. Evlatlık olarak alınan çocuk, babasının soyuna yazılmaktadır. Evlatlık alınan çocuk ile öz evlat, miras hukuku açısından aynı haklara sahiptir.

ANAHTAR SÖZCÜKLER

Eski Türkler, Çocuk, Töre, Evlatlık, Pay.

ABSTRACT

In Ancient Turks, *töre* was used to mean regulation, law. To the provisions of *töre* which get source customs, menstruation, tradition and customs must comply with all. Khan is obliged to follow the *töre* indicates that the concept of the rule of law among the Turks. In Turkish *töre*, there are provisions about with to children who are the members of family. According to the *töre* the rights of children is assured. Children in accordance with *töre* law are entitled to share in their father's goods. If the father does not share ware children, children's stake could take by force. Boys and girls have the right to inherit their father's goods. Institution of adoption is one of the concepts with about the law of children in old Turks. According to the ancient Turkish rituals observed that the institution of adoption. The child who get for adoption written his father's lineage. The child up for adoption with the own son have the same rights in terms of inheritance law.

KEYWORDS

Ancient Turks, Child, Tore, Adoption, Share.

1. Giriş

Eski Türklerde hukukun kaynağını yazılı olmayan hukuk kuralları olarak değerlendirdiğimiz töre oluşturmaktadır. Töre, yazılı kurallar olmamakla birlikte, Kağan dâhil olmak üzere Türklerdeki bütün fertlerin uymak zorunda oldukları kanunlardır. Türklerin töreye uymak zorunda olmaları düzenli bir yaşam sürmelerini de sağlamaktadır. Türk toplumundaki fertlerin hak ve sorumlulukları, töreye göre belirlenmiştir. Töre; kaynağını örf, âdet, gelenek ve göreneklerden almaktadır. Töre'nin varlığı ile devletin varlığı eşdeğerde tutulmuştur. Töre'nin yaşaması, devletin yaşamasına bağlıdır.

Çalışmamızın birinci kısmında töre kavramının nasıl oluştuğu, bu kavramın hangi anlamlara geldiği üzerinde durulmuş, Orhun Abideleri, Divan-ı Lûgat'it Türk gibi kaynaklarda nasıl geçtiği değerlendirilmiştir. İkinci kısımda, töreye göre çocukların hukuki durumu incelenmiştir. Çocukların hukuki durumları, aile içinde ad verme geleneğinden miras hukukuna kadar çeşitli alanlarda değerlendirilmiştir. Üçüncü kısımda çocukların evlatlık olma durumuna yer verilmiştir. Bu bölümde evlatlık müessesesinin varlığı ve evlatlık alınan çocukların hukuki hakları üzerinde durulmuştur.

2. Eski Türklerde Töre

Eski Türklerde töre kelimesi, kanun anlamında kullanılmıştır. Bu kelimenin kullanımıyla ilgili çeşitli görüşler bulunmaktadır. Bu görüşlerden biri Kaşgarlı Mahmud'a aittir. Kaşgarlı Mahmud, Divan-ı Lûgat'it Türk adlı eserinde töre kelimesinin "törü" (Kaşgarlı Mahmud 1985: I, 106; Kaşgarlı Mahmud 1985: II, 18, 25; Kaşgarlı Mahmud 1985: III, 120-121) şeklinde geçtiğini ifade etmektedir. Törü kelimesi, düzen, nizam, görenek, âdet (Kaşgarlı Mahmud 1985: I, 106; Kaşgarlı Mahmud 1985: II, 18, 25; Kaşgarlı Mahmud 1985: III, 120-121) anlamına gelmektedir. Buradan töre kelimesinin hukuki bir anlam içerdiği, örf, âdet, gelenek, görenek biçiminde oluştuğu görülmektedir. Töre kelimesinin anlamı konusunda Ziya Gökalp de açıklamalarda bulunmuştur. Ziya Gökalp, töre kelimesinin yazılı yasa, kanun veya yazılmamış teamüller, gelenekler anlamını kapsadığını düşünmektedir (Tanyu 1979: 103). Ziya Gökalp, "hukuki töreden başka, dini ve ahlaki töreler de vardır. O halde Türk Töresi eski Türklere atalarından kalmıştır", demekte fakat bunun nereden, hangi kökten geldiği ve hangi ahlaki ilkelere dayandığı üzerinde durmamaktadır (Tanyu 1979: 104). Töre sözcüğünün aslı Türkçe'dir ve Türe'den gelmektedir; örf, âdet, yol, kural, gelenek, görenek, yasa ve kut tören = (ayin) anlamlarını karşılamaktadır (Örnek 2000: 126-127). Töre kelimesi, Kazak ve Kırgız dilinde gelenek, görenek, karar, hüküm ve soylu prens anlamlarında kullanılmaktadır (Hassan 2000: 152). Ögel, eski Türklerde "Törü"

kelimesinin yaygın olduğu görüşündedir. Eski Türklere göre "Törü", "*Devletin kuruluş düzeni ve işleyişi*" idi (Ögel 2001:469). Töre kelimesi, hangi kökten veya ilkedan gelirse gelsin Türklerin hukuk kurallarının bütünü olduğu görülmektedir. Törenin her şeyin üstünde olması, Kağanların bile uymak zorunda bulunmaları hukuk üstünlüğünün olduğunu göstermektedir. Türklere örfi hukuk, "türe" yahut "yol" kelimeleriyle ifade edilmiş ve "yol" kelimesi "usul" ve kaide" anlamına gelmektedir (Tanyu 1979: 104). Göktürkler, "Törü" sözünü yalnızca devlet düzeninin kaideleri için kullanmışlardır. "Törü" sözü Uygur çağında ise artık doğrudan doğruya "kanun" anlamında kullanılmaya başlanmıştır (Ögel 2001:469). Töre, Mete'den Timur'a kadar esas hatlarıyla korunmuş, tâbi kavimlerin kanunlarına kendi hukuk kurallarına ters düşmediği ölçüde yer verilmiştir (Togan 1981: 106). Hikmet Tanyu, töre kelimesinin "tör" veya "töz" kökünden geldiğini ve bu kelimenin "babalardan kalma örf, âdet, kanun" manalarında kullanıldığını ifade etmekte (Tanyu 1979: 104) ise de Kaşgarlı Mahmud'un Divan-ı Lûgat'it Türk adlı eserinde "tör" kelimesinden türemiş olan "töre" kelimesi evin önemli yeri ve sediri (Kaşgarlı Mahmud 1985: III, 221) anlamında kullanılmıştır. Buradan töre kelimesi ile törü kelimesinin birbirinden farklı anlamlar taşıdıkları görülmektedir. O halde, Türklere hukuk düzeni anlamında töre kelimesini kullanmak yerine "törü" kelimesini kullanmak daha doğru olacaktır. Töre kelimesi, genel geçerliliği olan bir terim olması hasebiyle yaygın olarak dilimizde kullanılmaktadır.

Eski Türklere devletin yönetilmesi töre hükümlerine göre gerçekleştirilmekteydi. Töre, eski Türklere devlet adamlarının ve halkın günlük yaşamda uymaları gereken sosyal ve siyasal kurallar bütünüdür (Uğurlu-Yılmaz 2011: 952). Toplumsal hayatı düzenleyen töre'nin beslediği kaynaklar vardır. Bu kaynaklardan birincisini halk oluşturur. O halde töre, halkın gelenekselleşmiş kurallarıdır (Durmuş 1998: 394). Halkın örf ve âdetlerinden çıkan hukuka "Yosun Hukuku" adı verilmiştir (Yakut 2002: 414-415; Pamir 2009: 359). Halkın örf, âdet, gelenek, göreneklerinden meydana gelen Yosun Hukuku toplum içinde kendiliğinden, yavaş yavaş oluşan kurallardır (Pamir 2009: 359). Töre'nin ikinci kaynağını Kağanlar tarafından konulan kurallar ve kurultayın aldığı kararlar oluşturmaktadır (Durmuş 1998: 394; Pamir 2009: 359). Töre her ne surette ortaya çıkmış olursa olsun, hükümdarı da bağlayıcı objektif hukuk kuralları toplamıdır (Pamir 2003: 178). Kurultay'da kararların alınması töre'nin değişebilen hükümlerinin olduğunu ve Kağan'ın karar alma konusunda tek yetkili kişi olmadığını göstermektedir. Yine buradan Kağan'ın üstünde kanun üstünlüğü kavramının olduğu görülmektedir. Eski Türklere "töre" daha çok devletin kuruluş düzeni ve işleyişi ile ilgili kuralları ifade etmekte ise de, Türkler aile yaşantısı açısından da bu kavramı kullanmışlardır. Bu manada töre "görenek" demektir (Pamir 2009: 360).

Türk töresi sözlü kaynakların en önemlilerindedir. Töre, eski Türk devlet

hukukunun dayandığı sözlü geleneğin anayasasıdır (Uğurlu-Yılmaz 2011: 952). Örf, âdet, gelenek, görenek biçiminde değerlendirilmesi mümkün olan töre anlayışı zamanla vazgeçilmez bir hukuk kuralı şeklini alır. İnsanların birbirleriyle çeşitli ilişkiler kurması sonucunda ortaya çıkan davranış biçimleri zamanla “*hukuki bir davranış hali*” ni alır ve zamanla soyut bir kurala dönüşerek ya örf-âdet kuralı olarak yaşar ya da yazılı bir hukuk kuralı haline gelir (Gürkan 1994: 55).

Töre, Türk kültürünün temelini oluşturduğu gibi toplumlar arası etkileşimi sağlayan en önemli iletişim araçlarından biri haline gelmiştir. Çin yıllıkları da Türklerin törelerine ne kadar bağlı olduklarını ifade etmektedir. Töreye bağlılık devlet otoritesinin devamını sağlamıştır. Töreye aykırı davranışlar ağır cezaya uğrayacaklarını bilmektedirler. Töre, Göktürkler öncesinde, Göktürklerde ve sonrası yarı yerleşikte, bütün kural ve uygulamaları kapsamıştır (Hassan 2000: 31). Türklerde babaya sonsuz saygı duyulmasına rağmen, töreye karşı geldikleri için Mete (Mo-tun) ve Oğuz Kağan babalarını öldürebilmişlerdir (Aksoy 2011: 13). Töre, Türklerde yazılı olmayan kurallar bütünü olmakla beraber, yazılı kurallar kadar uygulama imkânına sahip olmuştur. Türklerde yazılı hukuk kuralları ise Uygurlar döneminde görülmektedir. Uygur, hukuk belgeleri ve mukaveleleri, kişilerin kendi aralarındaki anlaşmalardan ve devletle ilişkileri düzenleyen yazılı akidlerden oluşmaktadır (İzgi 1987: 55).

Eski Türklerde töre kavramının geçtiği önemli kaynaklardan birisini Orhun Abideleri oluşturmaktadır. Abidelerin çeşitli yerlerinde “töre” kelimesi geçmekte ve Türk milletinin devamlılığı töreye bağlı olarak değerlendirilmektedir. Bumin Kağan ve İstemi Han’ın Göktürk Devleti’nin başına geçerek Türk milletinin düzenini sağlamaları Kök Tigin Abidesi Doğu cephesinde şu şekilde geçmektedir:

“Doğuda, Kadırkan Ormanını aşarak milleti öyle kondurduk, öyle düzene soktuk. Batıda Kengu Tarmana kadar Türk Milletini öyle kondurduk, öyle düzene soktuk. O zamanda kul kullu olmuştu, cariye cariyeli olmuştu. Küçük kardeş büyük kardeşini bilmezdi, oğlu babasını bilmezdi. Öyle kazanılmış, düzene sokulmuş ilimiz, töremiz vardı” (Ergin 1983: 23-24) ifadesinden Türk Kağan’ının töre gereğince milletine yeni yurt bulma ve milletini yerleştirme görevinin olduğu görülmektedir. Göktürkler döneminde töre gereğince milletin düzen içinde olmasının sağlanması Kağan’ın vazifesi olarak görülmektedir. Bilge Kağan Abidesi Doğu Cephesinde; *“Dokuz Oğuz benim milletim idi. Gök, yer bulunduğu için, ödüne kiskançlık değdiği için düşman oldu”* (Ergin 1983: 41). Töre gereğince, milletin içinden bir kavme karşı bile düşmanlık beslendiği görülmektedir. Düşmanlığın sebebi ise, yeryüzünde meydana gelen karışıklık gösterilmektedir. Kök Tigin Abidesi Doğu Cephesinde *“Dört taraftaki milleti hep tabi kıldım, düşmansız kıldım...”*(Ergin 1983: 25) ifadesiyle tek bir bayrak altında toplandığı görülmektedir. Göktürklerde töre’nin toplumsal müesseseler haline geldiği görülmektedir. Göktürk Kağanı Bilge Kağan, Türklerin hayatında töre’nin önemli olduğu üzerinde

durmaktadır. Orhun Abidelerinde geçen ifadelerden Göktürklerin töre'ye önem verdikleri anlaşılmaktadır. Bilge Kağan Abidesi Doğu Cephesinde geçen "*Türk Oğuz Beyleri, milleti, işit: üstte gök basmasa, altta yer delinmese, Türk milleti, ilini, töreni kim bozabilecekti?*" (Ergin 1983: 38) ifadesinden töreye verilen önem anlaşılmaktadır. Türklerin hayatında bu denli önemi olan töre; millet ve devlet ile aynı değerde görülmüştür. Töre kelimesinin Orhun Abidelerinde birçok defa geçmesi, töre anlayışının yaygın ve etkili olduğunu göstermektedir. "*Üstte mavi gök, altta yağız yer kılındıkta, ikisi arasında insanoğlu kılınmış. İnsanoğlunun üzerine ecdadım Bumin Kağan, İstemi Kağan oturmuş. Oturarak Türk milletinin ilini, töresini tutuvermiş, düzene sokuvermiş*" (Ergin 1983: 33) ifadelerinden bozulmuş olan yönetimin düzene sokulduğu, töre'nin yeniden gözden geçirilerek düzenlendiği anlatılmaktadır. Burada Hakan'ın milletini derleyip toparlama özelliğine de atıfta bulunmaktadır. Devlet düzeninin işleme, hükümdarın devleti yönetmesi, halkın huzur içinde yaşaması töre'nin uygulanmasıyla bağlantılıydı (Durmuş 2009: 85)

Göktürklerde töre kavramı görüldüğü gibi Uygurlarda da görülmektedir. Hikmet Tanyu, töre kavramının Uygurlarda görüldüğünü, Mani dininin ilerlediği zamanlarda, 9.yüzyılda U-töre adlı Han'ın işbaşına geçtiğini, Elegeş Yazıtı'nda "ülke türesini terk etmeyiz" şeklinde yer aldığını, Ak-Yüs Yazıtı'nda töre kelimesinin geçtiğini ifade etmektedir (Tanyu 1979: 102). Uygurlarda töre, kendilerinden önceki Türklerdeki töre'nin devamıdır. Uygurlarda da töre, "kanun ve nizam" anlamında kullanılmıştır. Uygurlar döneminde töreyi bozmak isteyenlerin, mevkilerine bakılmaksızın cezalandırılması (Tanyu 1979: 108) sosyal adaletin ve düzenin sağlanmaya çalışıldığını göstermektedir. Sosyal mevkisi ne olursa olsun cezanın uygulanması Uygurlarda da kanun üstünlüğü anlayışının mevcut olduğunu göstermektedir. Bu durum, Uygurlar dönemine ait olan hukuki belgelerden anlaşılabilir. Hukuki belgeler arasında borçlanma, alım-satım, kiralama, rehin, vasiyetname ve vakıf belgeleri yer almaktadır (İzgi 1987: 51).

Töreye göre Türklerde devletin başında bulunan Kağanların hâkimiyet anlayışları kesinlikle tartışılmayacak konulardandır. Çünkü Türklerde devleti yönetme hakkı yani "Kut", Tanrı tarafından Türk Hakanına verilmektedir. Kut, eski Türk devletlerinde siyasi iktidar kavramı olarak kullanılmaktadır (Kafesoğlu 1993: 237). Tanrı tarafından tahta çıkarılmış olan Hakan'ın halka karşı birtakım sorumlulukları vardı. Onun görevi halkı daha iyi yönetmek, toplum içinde birlik ve dirliği sağlamak, olağanüstü durumlarda düşmanlara karşı takınılacak tavır belirlemekten birinci derecede sorumlu kişiydi. Töre hükümlerine yenilerini eklemek de O'nun görevleri arasındaydı (Durmuş 2009: 83-84). Kağan, Gök Tanrı'dan aldığı yetki ile devlet kurmakta ve kurduğu devleti yönetmektedir. Kağan'ın, bunu törelerle gerçekleştirdiği görülmektedir (Pamir 2009: 363). Bu durum Orhun Abidelerinde geçmektedir. Köl Tigin Abidesi Doğu Cephesinde "Tanrı lütfettiği için illiyi ilsizletmiş,

Kağanlıyı Kağansızlatmış, düşmanı tabi kılmış, dizliye diz çöktürmüş, başlıya baş eğdirmiş. Babam Kağan öylece ili, töreyi kazanıp uçup gitmiş” (Ergin 1983: 22) ifadesiyle devletin kuruluşunun töre gereğince olduğu, hükümdarlık yetkisinin Tanrı tarafından verildiği anlatılmaktadır. Buradan Kağanların hâkimiyet anlayışının tartışılmayacak olduğu sonucu çıkarılmaktadır. Kağan, her ne kadar güçlerini Gök Tanrı’dan almışsa da, kutsal bir kişiliği yoktur. Kağan toplumda insan olarak kabul edilmiş ve haklarından çok görevleri üzerinde durulmuştur (Çandarlıoğlu 2002: 209).

Töreyi kazanmak demek devleti kurmak demektir. Bu nedenle törenin kaybedilmemesi gerekmektedir. “*İl bırakılır törü bırakılmaz sözü*” de buradan gelmektedir. Türklere göre, “*Türk törüsün içgımmış budun*”, yani “*Türk töresini kaybetmiş millet*”, yok olmuş ve ortadan kalkmış, bir millettir. Töre gidince ne millet, ne il ve ne de devlet kalabilirdi. Bununla beraber hiç bir kuvvet, Türk milletinin töresi ile ilini elinden alamazdı. Olsa olsa, yine Türk milletinin avareliği ve yanılması onun elinden alabilirdi (Ögel 2001:471). Türk devletini yıkacak güç, ancak Türklerin töreden ayrılması ve avareliğe düşmesi ile olmaktadır. Eski Türklerde Kağan’ın töreye bağlı kalması, devletin ve milletin bekası bakımından önemlidir ancak yeterli değildir. Çünkü gerçek bir devlet kurucu Kağan, aynı zamanda töreyi derleyen toplayan ve yeni töreler de yaparak devleti kuvvetlendirecek olan Kağandır (Uğurlu-Yılmaz 2011: 954). Eski Türklerde töre hükümlerine uyararak hayatın sürdürülmesi amaçlanmaktaydı. Bu suretle ülke içerisinde birlik ve bunun doğal bir uzantısı ve sonucu olarak dirlik sağlanabiliyordu (Durmuş 2009: 83)

3. Çocukların Hukukî Durumu

Eski Türklerde çocuk, aile hukuku açısından önemlidir. Çünkü çocuk, ailenin devam etmesindeki en önemli faktörlerden biridir. Çocuğun olmaması aile hayatını olumsuz etkileyebileceği gibi, mal-mülk dağılımını da etkileyecektir. Bozkır hayatında kadında aranılan en önemli vasıflardan biri de çocuk doğurma kabiliyetidir. Ailenin, sülalenin devamı çocukla kabildir (Çandarlıoğlu 1977: 67). Erkeğine bir evlat veremeyen kadın meyvesiz ağaçtır (Tezcan 2000: 25). Bu yüzden kadının erkeğine bir evlat vermesi gerekmektedir. Aile hukuku açısından çocuğun dünyaya gelmesi aile ilişkilerini olumlu manada etkilemektedir. Çocuksuz ailenin itibarı düşüktü (Ünalın-Öztürk 2008: 96-97). Çocuğun olmadığı durumlarda Türk erkeği suçu kadınında aramamakta, kendisiyle birlikte suçu veya kusuru bölüştürmektedir. Eski Türklerde çocuk sahibi olmak çok arzulanırdı (Ünalın-Öztürk 2008: 96-97). Çocuğun varlığı ailenin devamı açısından önemlidir. Dede Korkut Hikâyelerinde, Dirse Han’ın oğlulukta olmadığından bahsedilmektedir. Dirse Han ve Hatunu bu duruma içerelemektedir. Dirse Han, hanımının isteğiyle ulu toy toplayıp, hâcette bulunmuştur. Bu duanın sonucunda hatunu hamile kaldı. Bir müddet sonra bir oğlan doğurdu

(Gökyay 1973:6).

Türkler, kız ile erkek çocuklar arasında bir ayrılık göstermezlerdi (Ögel 2001: 250-251). İnsanın doğası gereği her ne kadar fark gözetmeseler de erkek veya kız çocuğunun aile açısından birbirleriyle farklı olabilme ihtimali bulunmaktadır. Anne veya baba, kızını erkek evladından veya erkek evladını kızından daha fazla sevebilir. Bu konuda farklı görüşler bulunmaktadır. Bu görüşlerden Ünalın-Öztürk, kız ve erkeklerin değerlendirilmesi konusunda bazı kızlara daha fazla değer verildiğini düşünmektedir (Ünalın-Öztürk 2008: 96-97). Ögel ise, Hun ve Göktürk çağından beri gelen belgelerden yola çıkarak erkek çocuklarına karşı biraz daha ihtimam gösterildiği düşüncesindedir (Ögel 2001: 250-251).

Eski Türklerde erkek çocukları ifade etmek amacıyla "ataç" ifadesi kullanılmaktadır. Ataç, büyüklük gösteren çocuk, oğul (Kaşgarlı Mahmud 1985: I, 52; Kaşgarlı Mahmud 1985: II, 80) anlamında kullanılmaktadır. Anaç ise, küçükken büyük bir anlayış gösteren kız, anacık (Kaşgarlı Mahmud 1985: I, 52) anlamında kullanılmaktadır. Buradan eski Türklerde oğlun babaya, kızın anaya benzediği görülmektedir. "Ata oğlu ataç doğar" yani oğul babasına benzer (Ünalın-Öztürk 2008: 96-97) ifadesi bunu doğrulamaktadır. Oğlan babaya, kız anaya benzediğine göre erkek çocuğun yetiştirilmesi babanın, kız çocuğu yetiştirmek ananın görevi idi. Dede Korkut hikâyelerinde çocukların cinsiyetine göre ailelerin ağırlandıklarından bahsedilmektedir. "Bayındır Han, yerinden durmuş, bir yere ak otağ, bir yere kızıl otağ, bir yere kara otağ diktirmiş. Oğulluyu ak otağa, kızlıyı kızıl otağa, oğlu kızı olmayanı kara otağa kondurun, kara keçeyi altına döşen, kara koyun yahmisinden önüne getirin, yerse yesin, yemezse dursun gitsin" (Gökyay 1973: 5) ifadelerinden çocuğun cinsiyetinin önemli olduğu görülmektedir. Eski Türklerde çocuğun erkek ya da kız olduğunu öğrenmek için tilki mi? Kurt mu? ifadeleri kullanılırdı. Eğer tilki denirse doğan çocuğun kız olduğu, kurt denirse doğan çocuğun erkek olduğu anlaşılırdı. Kızın tilkiye oğlanın kurda benzetilmesi karakter yapılarıyla alakalı olmalıdır. Çünkü tilki yaltaklanan bir özelliğe, kurt ise yiğitlik timsali bir özelliğe sahiptir. Ailenin ilk çocuğuna, -ister oğlan olsun, ister kız olsun- "tun oğul" denmekteydi. Annenin ilk doğurduğu kız çocuğu için "tun kız" ifadesi kullanılmaktaydı. Ailenin en küçük çocuğuna "aştal oğul" adı verilmekteydi (Koca 2002: 17). Kardeşler, baba soyundan geliyorlardı. Kardeşler için "kanğdaş" denirdi. Kang, baba demektir. Aynı zamanda kardeşler, birer "kadaş", yani soy ve akrabalarının birer üyesi idiler. Büyük kardeş "eçi"; küçük kardeş ise, "ini" diye adlandırılırdı (Ögel 2001: 250-251).

Eski Türklerde çocuğun adını alabilmesi için belli bir yaşa gelmesi gerekirdi. Çocuğun doğar doğmaz aldığı ad, gerçek adı değildir. Oğul buluş yaşına geldikten sonra bir kahramanlık göstermeğe çalışırdı ve bir kahramanlık gösterdiği gün cemiyet tarafından millî bir ad verilirdi (Gökalp 1976: 296). Çocuğa ad verilmesi için töreye göre bir kahramanlık yapması şarttı. Ancak bu şart yerine getirildikten sonra çocuk

gerçek adını alabilmektedir. Bu konuda Dede Korkut Hikâyelerinde geçen ifadeler konunun anlaşılmasını sağlayacak mahiyettedir. Buna göre:

“Meğer Hanım, Bayındır Hanın bir boğası ve bir buğrası vardı. Ol boğa, katı taşta boynuzun vursa un gibi öğütürdü. Bir yazın, bir güzün boğayla buğrayı savaştırırlardı. Meğer Sultanım, yine yaz oldu, boğayı saraydan çıkardılar. Üç kişi sağ yanından, üç kişi sol yanından demir zincir ile boğayı tuttular. Gelip meydan ortasında koyuverdiler. Dirse Hanın oğlancığı, üç ordu uşağı meydana aşuk oynarlardı. Oğlancıklara kaç dediler. Üç oğlan kaçtı. Dirse Hanın oğlancığı kaçmadı. Ak meydanın ortasında baktı durdu. Boğa, oğlana sürdü geldi. Diledi ki onu helak ede. Oğlan, yumruğuyla boğanın alınına katı çaldı. Boğa götüm götüm gitti. Boğa oğlana sürdü geri geldi. Oğlan gene boğanın alınına yumruğuyla katı vurdu. Oğlan bu katla boğanın alınına yumruğunu dayadı, sürdü meydanın başına çıkardı. Boğayla oğlan meydana bir hamle çekiştiler. Boğa iki arka bacağının üstünde durdu. Ne oğlan yendi, ne boğa oğlanı yendi. Oğlan yumruğunu çekti. Boğa düşüp tepesinin üzerine dikildi. Oğlan bıçağa el vurdu, boğanın başını kesti. Oğuz beyleri oğlanın üstüne yağmak oldular, övdüler. Dedem Korkut gelsin, bu oğlana ad kosun dediler. Dede Korkut, ona “Boğaç” adını verdi (Gökyay 1973: 6-7).

Buradan Boğaç adının bir kahramanlık sonucu alındığı görülmektedir. Bir kahramanlık yapılmadıkça gerçek adın alınmayacak olması hukuki olarak çocukların kendi sosyal ve hukuki statülerine göre bir kahramanlık yapmalarını zorunlu kılmaktadır.

Türklerde çocuğun yetişmesi aile ortamında gerçekleşmektedir. Çocuklar daha küçük yaşta at binmek, kılıç kullanmak, ok atmak gibi yiğitlik ve savaşçılık konusunda yeterli bir hazırlığın yanında, toplumsal yapıyı düzenleyen kuralları da öğrenirler (Koca-Uğurlu 2010: 3). Çocuklar eğitim aşamasında bile kurallara uymak zorundadırlar. Çocukların eğitimi ailenin görevi olmakla beraber toplumdaki bütün fertler de çocukların eğitiminden sorumludurlar. Çocukların hukuk açısından temel hak ve özgürlükleri aile ortamında şekillenmektedir. Adını kendi hakkıyla kazanan bir çocuk, düzenlenen tören sonrasında adının duyurulmasını sağlamaktadır. Kendi adını hak eden çocuklara adları verilirken bazı kavramlara dikkat edilmektedir. Bu adlar içerisinde, Bozkurt, Kök Börü, Uku (Baykuş), Turul (Tuğrul) vb. (Rasonyi 1971: 22), Yağıbasan (Yavbastı), Aşbergen, Konak keldi, Uralbey, Sırgeldi, İdilbay vb. (İnan 2000: 175) gibi isimler yer almaktadır. Türklerde kurt, yiğitliğin sembolüdür. Bu yüzden kurt ismi Türklerin isimlerinde yer almıştır. Yağıbasan ismi, düşmanın baskını püskürtüldüğü gün doğan çocuklara; Aşbergen ismi, aş töreni yapıldığı gün doğanlara; Konak Keldi ismi, sayılı bir misafir geldiği gün doğanlara; Uralbey, Sırgeldi, İdilbay isimleri doğduğu yere verilen isimlerdir (İnan 2000: 175). Bu isimler verilirken tabiat kuvvetlerinin, ruhların ve cinlerin yeni doğan çocuğun hayatına müdahale etmeyeceği düşünülmüştür (Rasonyi 1971: 22). Çocuğun uzun ömürlü olması için Toktasın, Dursun gibi isimler kullanılırken bunların yanında iyi karakter özelliklerini anlatmak için Tınbek, Canıbek, Alper (Rasonyi 1971: 22-23) gibi isimler

kullanılmıştır.

Eski Türklere babaerkil bir yapı olduğundan çocuğun velayeti babanın üzerinde idi. Bu yüzden çocuğun büyümesi ve terbiye edilmesi babasının milliyetine göre gerçekleşmekte idi. Bu durum Türklere çocukların baba soylu olduklarını gösterir. Ailede çocuklar üzerinde babanın otoritesi bulunmaktadır (Donuk 1980: 147). Babanın çocuklar üzerindeki otoritesi, Türklere devlet anlayışının devam etmesinde de etkili olmuştur. Çünkü Türklere aile, toplumun en küçük birimini oluşturmaktadır. Ana, babanın yokluğunda velayet hakkına sahip olabiliyordu (Serdar 2008: 156). Babanın mirası anneyi kalır, çocukların vasisi anne olurdu (Türkdoğan 1992: 27). Ailede çocuklar kendi kendilerine yetecek bir yaşa gelir gelmez bağımsızlıklarını isterler ve ayrıca ev-bark sahibi olabilmek için babalarının mallarından bir bölümünü zorla alırlardı (Gökalp 1991: 223).

Çocukların hukuki durumlarından bir bölümünü aile hukuku içinde aramak gerekir. Türklere ailenin oluşmasını sağlayan evlilik merasimlerinin gerçekleşebilmesi için çocukların sosyal açıdan ana babalarının rızasını almaları gerekmektedir. Batı Sibiryası'nın doğusunda yaşayan Türk boylarından olan Altaylılar'da erkek, beğendiği eşini babasından ister. Kıza talip olanlar yurta varmadan attan iner ve ağır ağır yaklaşarak kapıdan içeri girerler. Kızın babasına yaklaşarak onun önünde sol dizleri üzerine çökerek derin bir şekilde eğildikten sonra kızını isterler (Radlof 1976:174). Bundan sonra kızın ailesi içinde bir müzakere başlar. Kız evlenmeye razı olduğunu bildirmek durumundadır. Aile içinde evlenecek olan kızın kendi hayat arkadaşını seçmekte özgür olması aile içerisinde feridin hür olduğunu göstermesi bakımından önemli bir hukuki durumdur (Donuk 1980: 165). Evliliğin gerçekleşebilmesi için genç adayların belli bir yaşa ulaşmaları gerekmektedir (Mandaloğlu 2013: 141). Eski Türklere nikâhsız evlilik söz konusu değildir (Türkdoğan 1992: 35). Eski Türk aile hukukunda evliliklerin güvence altına alınması "kalın" adı verilen bir miktar mal ile sağlanmıştır. Kalın, güveyi tarafından kız için kızın babasına ve velisine verilen belli bir miktar maldır (Yakut 2002: 423). Oğlanı evlendirmek babanın başlıca görevidir. Baba, bu görevini yerine getirmez, gerekli olan kalın'ı vermezse, oğul "ev-bark" sahibi olabilmek için babasının malından bir kısmını alabilir, bu da suç sayılmazdı (Ögel 1979: 178-180; Gökalp 1976: 285). Türk ailesinde, aile içinde kadının ve çocukların kendilerine ait mülkü vardı (Donuk 1980: 165). Çocukların kendilerine ait mülk sahibi olmaları, töre hukuku gereğince çocuklara mülk edinme hakkının verildiğini göstermektedir. Türklere ailenin bölünmemesine önem verildiğinden oğlan evlendikten sonra babasının izni olmadan evinden ayrılamazdı (Aksoy 2011: 13). Buradan erkek çocuğun babasının malından payını aldığını görmekteyiz. Ayrıca babasının izni olmadan oğlanın evinden ayrılamaması töre'nin çocuklar üzerindeki hukuki durumunu göstermesi açısından önemlidir. Bahaeddin Ögel, Türk Mitolojisi adlı eserinin I. cildinde "Devlet Töresi" ile "Halk

Töresi" diye iki toplumsal düzenin ortaya çıktığını ifade etmektedir. Halk töresine göre küçük oğul önemlidir. Devlet töresine göre büyük oğul önemlidir. Eski Türk töresine göre, babanın tahtına daima büyük oğul çıkardı. Eski Türk âdetlerine göre küçük oğlan, babasının evinde oturan ve baba ocağını devam ettiren çocuktur. Bunun için de en küçük çocuklara "ot-tigin", baba ocağını devam ettiren çocuk denirdi. Töreye göre, hükümdar olamazlardı; fakat babalarının mal ve servet mirası onlara düşerdi (Ögel 1993: 28-29). Eski Türklere kadınlar da hür olarak görülmektedir. Kadının aile içerisinde hür olması durumu diğer topluluklarda hiç görülmemektedir. Yakın akraba ile evlenme Türkler arasında yasaklanmıştır. Eski Türk ailesinde özel mülkiyet vardır (Donuk 1980: 167). Miras hukukunda bütün çocukların, ana ve babalarının mirasında hissesi vardır (Uydu 1995: 172). Ancak kumaların çocukları babalarının servetinden pay alamazlardı (Türkdoğan 1992: 38). Türk bozkır göçebelerinden olan Kazaklarda, her Kazak ailesinin sınırları belirli kışlakları vardır. Bunlar, ailenin diğer fertlerine geçebileceği gibi, hukuki alım-satım senedi ile başka ailelere de geçebilir. Kışlaklarını çoğaltan zengin Kazaklar, hayatı esnasında büyük oğullarını müstakil yapmak ister ve bu maksatla hayvanlarının büyük bir kısmını büyük oğullarına verirler. Hayvan mevcudundan oğullarının payına düşen hisselerini ayırdıktan sonra, onlara hususi kışlaklar tahsis ederler (Radlof 1976: 193-194).

4. Evlatlık Müessesesi

Eski Türklere çocuk ile ilgili kavramlardan bir diğerini evlatlık müessesesi oluşturmaktadır. Ailenin itibarı açısından çocuğun varlığı önemlidir. Çocuk sahibi olamayan karı-kocanın toplumdaki itibarları zayıflamakta, hatta kaybolmaktadır. Bir nevi velayet diyebileceğimiz yetiştirme hakkına ana ve babanın dışındaki kişiler de sahiptir. Eski Türklere çocuk sahibi olmanın toplumsal önemi dolayısıyla, çocuğu olmayanlara evlat edinebilme hakkı tanınmıştı. Evlat alan kimse, evlat edinilen çocuğu korumak, yetiştirmek ve topluma kazandırmak zorundaydı (Serdar 2008: 156).

Yapılan araştırmalar eski Türklere evlatlık müessesesinin olduğunu göstermektedir. Eski Türklere evlatlık edinme usul ve âdetinin olduğu hikâye, masal ve hukuki vesikalardan anlaşılmaktadır. Eski Türklere evlatlığa kabul edilmiş oğula "Tutunç Oğul" derlerdi (Arsal 2002: 94; Arsal 1947: 344). Tutunç Oğul ifadesi "tutulmuş oğul" anlamına gelirdi (Ögel 2001: 449; Ögel 1979: 193). Buradaki anlamıyla evlatlığın aynı zamanda "oğulluk" olarak kullanıldığı da görülmektedir. Evlatlık olarak alınan çocuklar öz değildir. Evlatlık olarak alınan çocuğa üvey anlamında "baldır" ifadesi kullanılmaktadır. "Baldır oğul", üvey oğul anlamında; "baldır kız", üvey kız anlamında kullanılmaktadır (Kaşgarlı Mahmud 1985: I, 456). O halde evlatlık alınan çocuğun cinsiyeti de önemlidir. N. Haruzin evlatlık alımının cinsiyeti

noktasında yabancı kabileden erkek çocuk evlatlık olarak alınmadığını, kız çocuğun evlatlık olarak alınabildiğini ifade etmektedir. Kız evlâtlık yalnız yakın akrabadan alınır. Umumiyetle kız evlâtlık edinme çok yeni zamanda âdet olmuştur (İnan 1948: 130-131). Yabancı kabilelerden erkek çocuğun evlatlık olarak alınmaması soyun devamı ile ilgili olmalıdır. Türk kavimlerinde evlatlık, ancak yakın kardeşlerden alınmaktadır. Bu eskiden kalma bir kaidedir. Evlâtlığın yakın akrabadan alınması, kabile teşkilâtı yasası icabı olarak kabul edilmektedir (İnan 1948: 129-130). Evlatlık alımıyla ilgili başka bir yöntem, savaşlarla alakalıdır. Bir harpten sonra, düşmanın bırakıp gittiği çocuklar da evlatlık olarak alınabilirlerdi. Cengiz Han'ın başlangıçta böyle evlatlıklar aldığı görülmektedir (Ögel 1979: 194). Cengiz Han, Moğol Devleti'nin teşkilat yapısını oluştururken eski Türklerdeki anlayışı uygulamıştır. Bu yüzden Cengiz İmparatorluğundaki kültür unsurları eski Türklerle ilgili bilgilerimize kaynak oluşturmaktadır. Cengiz Han, devletinin kuruluşunu tam olarak gerçekleştirdikten sonra kendisine tabi olan hükümdarlar ile soyluların çocuklarını evlatlık olarak almıştır. Bu evlatlıkları kendi muhafız kıtalarında yetiştirmeğe başlayan Cengiz Han ve oğullarının imparatorluğu, bu soylu evlatlıklardan büyük faydalar görmüştü (Ögel 1979: 194).

Eski Türklerde evlatlık alımıyla ilgili bazı tören ve merasimler yapılmaktadır. Törenler şu şekilde yapılmaktadır: "Bozkaska" (alında bir işareti olan boz koyun) kurban kesilir; tanıklar hazır bulunur. Kurbanın "âşıklı kemiği"ni aksakal (soyun ihtiyarı) çocuğun eline verir. Evlâtlık çocuk, orada bulunanlara göstererek bu kemiğin etini yer. Evlâtlık edinme geleneklerine göre "Kız evlâtlık" için tören yapmak mecburiyeti olmamakla beraber yapılan törende kız evlâtlığa "oyluk kemiği" vermek de mümkündür. Evlâtlık analığın göğsüne dokunur. Bu evlât olma sembolüdür. Evlâtlık, kovulursa ona kalın (evlenme masrafı) veya "ençi" (muayyen bir hisse) verilir (İnan 1948: 130-131).

Evlâtlık olarak alınan çocuklar devlet içinde önemli bir yere sahiptir. Oğulluklar, çoğu zaman soyluların çocuklarından alınır ve saray muhafız kıtalarında yetiştirilirdi (Ögel 1979: 193-194). Evlatlıkların eğitime de önem verilmektedir. Türklerde evlatlık olacak çocuklar özel ve yazılı mukavele ile evlatlığa alınmaktadır (Ögel 2001: 449; Ögel 1979: 193-194). Türklerde evlatlık olarak alınan oğullar, babalığının soy adını taşıyabilir (İnan 1948: 130; Ögel, 1979: 193-194). Evlatlık olarak alınan çocuklar ailenin bir ferdi sayılmaktaydı. Bu çocuklar diğer kardeşlerinden ayrılmaktaydı (Koca 2002: 17). Evlâtlık, öz evlâdın bütün haklarına malik olur. Ana ve babasının rızasıyla evlât alınır (İnan 1948: 130). Evlâtlığın baba soyuna geçmiş olması hukuki olarak babanın mirasından da hak sahibi olması anlamına gelmektedir. Bu oğullar, baba soyuna dâhil oldukları için onun egzogami dairesinden evlenemez (İnan 1948: 130). Eski devirlerde evlâtlık edinmekten maksat kabilenin büyümesi, kuvvetlenmesi olduğuna göre akrabadan, yani kabile içinden, evlâtlık edinmenin manası yoktu (İnan 1948: 132). Eski

Türklerde babalarının soylarına giren evlatlıkların kağan bile olabildikleri görülmektedir. Oğullukların siyaset sahnesine ve tahta çıkışları Uygurlarda görülmektedir. Göktürklerin devleti kendilerinden başka bir kimseye emanet edemiyor (Ögel 1979: 193-194) olmaları oğullukların tahta çıkamadıkları sonucunu çıkarmamızı sağlıyor.

Uygurlarda evlatlık edinme usulü görülmektedir. Uygurlarda evlatlık edinme, satın alma ya da bir sözleşme yoluyla gerçekleştirilmektedir. Ancak, bu âdetin eski evlâtlık edinme müessesesiyle ilgisi yoktur. Çocuk alım-satımına ait senetlerdeki satın alınan çocuklar evlâtlıktan ziyade, emekleri daha ucuza mal olan uşaklar ve işçilerdir (İnan 1948: 134). Evlatlığın nafakası, babalığına aittir. Evlatlık, babalığına sadık olmak zorundadır (İzgi 1987: 91). Uygurlarda, evlat edinmenin, evlat edinenle evlatlığın ana babası arasında yapılan yazılı sözleşmede evlatlığa miras hakkı tanınmaktadır. Evlatlık ilişkisinin sona erdirilmesi hakkı da bu sözleşmede yer almaktadır (Arsal 1947: 344). Eğer babalık, evlatlık olarak alınan kişiye karşı görevlerini yerine getirmezse, yapılan sözleşme ortadan kalkarak akrabalık sona erer (İzgi 1987: 91).

Evlâtlığın hukukî durumunu şu şekilde değerlendirmek mümkündür:

- Çocuklarını evlâtlığa verenler geri alamazlar;
- Evlâtlık gerek öz babasının ve gerek babalığının ekzogami dairesinden evlenemez;
- Evlâtlık öz evlâdın bütün hukukuna malikdir;
- Evlâtlık edindikten sonra, babalığın erkek çocuğu dünyaya gelirse, evlâtlığın öz babası oğlunu geri istemek hakkını haizdir;
- Öz evladı taretmek hakkı gibi, evlâtlığı taretmek hakkı da yalnız babalığın değil, kabilenin hakkıdır;
- Evlâtlık, haklı olarak taredilirse, öz evlâdın hakkı olan "at ton" (elbise ve binecek at) alır ve kendi boyuna döner (İnan 1948: 131).

Eski Türklerde evlatlık uygulamasının görülmesi, çocukların korunmasına yönelik bir uygulama olduğu gibi, çocuksuz aileye de çocuk sağlamaktadır. Bu uygulama ile hem aile hem de çocuk toplumsal olarak korunmuş olmaktadır.

5. Sonuç

Töre, eski Türklerde kanunlara verilen genel isimdir. Yazılı olmayan kurallar olmakla beraber Türklerde Kağan dâhil olmak üzere bütün fertler töreye uymak zorundadır. Türk toplumundaki fertlerin tamamının töreye uymak zorunda olmaları, eski Türklerde kanun üstünlüğünün olduğunu göstermektedir. Çocuk hukuku açısından törenin uygulanma alanı, çocuk dünyaya gelir gelmez başlamaktadır. Çocuk dünyaya geldiğinde verilen isim çocuğun gerçek adı değildir. Çocuk, bir kahramanlık

yapmadıkça gerçek adını alamamaktadır. Çocuğun hukuki olarak bir ad sahibi olması bir kahramanlık yapmasına bağlıdır. Türklerde levirat tipi evliliklerin görülmesi çocuk haklarını etkilemektedir. Çünkü çocuklar ölen eşlerinden dolayı dul kalan kadınlara bakmakla yükümlüdürler. Bu hukuki kural, Türklerde uygulanan ve töre gereğince zorunlu olan bir kuraldır.

Sosyal açıdan Türklerde çocuk sahibi olmak önemlidir. Çocuğu olmayan ailelerinin itibarının zayıf olması ya da hiç olmaması çocuk sahibi olmayı arzulamalarına neden olmaktadır. Çocuğu olmayan aileler, toplumda statü ve itibarlarını kaybetmişlerdir. Çocuk sahibi olamayan aileler birbirlerini suçlamak yerine kabahati veya eksikliği hem erkek hem de kadında aramak suretiyle bölüştürmüşlerdir. Çocuğa önem verilmesi ve çocuksuz ailenin itibarının düşük olması eski Türk toplumunda sosyal ve hukuki açıdan evlatlık müessesesinin oluşmasına neden olmuştur. Evlatlık alınan çocuklar hukuki olarak esas çocuklarla aynı haklara sahip olmuşlardır. Evlatlık çocuk ile öz çocuğun ayrı tutulmaması töre hükümlerince güvence altına alınmıştır.

Sonuç olarak; Türklerde çocuklar töreye göre bazı haklara sahip olmuşlar, töre hükümleri çocukların haklarını teminat altına almıştır.

Kaynaklar

- AKSOY, İ. (2011) "Türklerde Aile ve Çocuk Eğitimi". *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt 4, Sayı 16, 11-19
- ARSAL, S. M. (1947) *Türk Tarihi ve Hukuk*. İstanbul
- ARSAL, S.M. (2002) "Eski Türklerin Hususi Hukuku". *Türkler*, Cilt III, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 88-96.
- ÇANDARLIOĞLU, G. (1977) *Türk Destan Kahramanları*, İstanbul: And Yayınları.
- DONUK, A. (1980) "Çeşitli Topluluklarda ve Eski Türklerde Aile". *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, C. 33, Sayı 33, 147-168.
- DURMUŞ İ. (2009) *Bilge Kağan, Köl Tigin ve Bilge Tonyukuk*. Ankara: Maya Akademi Yayınları.
- DURMUŞ, İ. (1998) "Hun Devletinin Ortaya Çıkışı ve Oluşumunun Temel Unsurları". *Prof. Dr. Abdulhaluk M. Çay Armağanı*, Cilt I, Ankara: Işık Ofset Matbaacılık Yayınları, 399-407.
- GÖKALP, Z. (1976) *Türk Medeniyeti Tarihi*. Haz: Kazım Yaşar KOPRAMAN-İsmail AKA, İstanbul: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- GÖKALP, Z. (1991) *Türk Uygarlığı Tarihi*. Haz. Yusuf ÇÖTÜKSÖKEN, İstanbul: İnkılâp Kitabevi.
- GÖKYAY, O. Ş. (1973) *Dedem Korkudun Kitabı*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- GÜRKAN, Ü. (1994) *Hukuk Sosyolojisine Giriş*. Ankara
- HASSAN, Ü. (2000) *Eski Türk Toplumuna Üzerine İncelemeler*. İstanbul: Alan Yayıncılık.
- İNAN, A. (1948) "Göçebe Türk Boylarında Evlatlık Müesseseleriyle İlgili Gelenekler". *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, Cilt VI, Sayı 3, 127-137.
- İNAN, A. (2000) *Tarihte ve Bugün Şamanizm, Materyaller ve Araştırmalar*. Ankara: Türk Tarih

Kurumu Yayınları.

İZGİ, Ö. (1987) *Uygurların Siyasi ve Kültürel Tarihi (Hukuk Vesikalarına Göre)*. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.

KAFESOĞLU, İ. (1993) *Türk Milli Kültürü*. 10. Baskı, İstanbul: Boğaziçi Yayınları,

KAŞGARLI MAHMUD (1985) *Divan-ı Lûgat'it Türk Tercümesi*. Cilt I, Çev. Besim ATALAY, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

KAŞGARLI MAHMUD (1985) *Divan-ı Lûgat'it Türk Tercümesi*. Cilt II, Çev. Besim ATALAY, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

KAŞGARLI MAHMUD (1985) *Divan-ı Lûgat'it Türk Tercümesi*. Cilt III, Çev. Besim ATALAY, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

KOCA, K.-UĞURLU, S. (2010) "Dede Korkut Hikâyelerinden Hareketle Türk Kültüründe Erkek Evlat Olarak Oğul Kavramı". *Akademik Bakış Dergisi*, Sayı 22, Celalabat-Kırgızistan, 1-10.

KOCA, S. (2002) "Eski Türklerde Sosyal ve Ekonomik Hayat". *Türkler*, Cilt III, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 15-37.

MANDALOĞLU, M. (2013) "İslamiyet'ten Önce Türklerde Aile Hukuku". *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Konya: Selçuk Üniversitesi Basımevi, Sayı 33 (Bahar), 133-160.

ÖGEL, B. (1979) *Türk Kültürünün Gelişme Çağları*. 2. Baskı, Ankara: Kömen Yayın ve Dağıtım.

ÖGEL, B. (1993) *Türk Mitolojisi (Kaynakları ve Açıklamaları İle Destanlar)*. Cilt I, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

ÖGEL, B. (2001) *Dünden Bugüne Türk Kültürünün Gelişme Çağları*. 4. Baskı, İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları.

ÖRNEK, S. V. (2000) *Türk Halk Bilimi*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

PAMİR, A. (2003) "Türklerin Geleneksel Dini Şamanizm'in Orta Asya Eski Türk Kamu Hukuku'na Etkisi". *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 52, S. 4, Ankara, 155-185.

PAMİR, A. (2009) "Orta Asya Türk Hukukunda "Töre" Kavramı". *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 58, S. 2, Ankara, 359-375.

RADLOF, W. (1976), *Sibirya'dan (Seçmeler)*. Çev: Prof. Dr. Ahmet TEMİR, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.

RASONYI, L. (1971) *Tarihte Türklük*. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.

SERDAR, İ. (2008) "Birlikte Velayet". *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt: 10, Sayı 1, 155-197.

TANYU, H. (1979) "Türk Töresi Üzerine Yeni Bir Araştırma". *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt 23, Sayı 1, 97-120.

TEZCAN, M. (2000) *Türk Ailesi Antropolojisi*. İstanbul: İmge Kitabevi,

TOGAN, A. Z. V. (1981) *Umumi Türk Tarihine Giriş*. İstanbul: Enderun Yayınları.

TÜRKDOĞAN, O. (1992) "Türk Ailesinin Genel Yapısı". *Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi*, Cilt I, Ankara: T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları, 21-58.

UĞURLU, S.-YILMAZ, K. (2011) "Türk Devlet Yönetme Geleneğinde Töre'den Örf'e Değişim". *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 6/2, Spring 2011, TURKEY, 947-970.

UYDU, M. (1995) *Türk-İslam Bütünleşmesi*. İstanbul: Hamle Basın-Yayıncılık.

ÜNALAN, S.-ÖZTÜRK, H. (2008) "İslamiyet'ten Önce Türklerde Eğitim ve Öğretim". *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 13: 2, 89-109.

YAKUT, E. (2002) "Eski Türklerde Hukuk". *Anadolu Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt 1, Sayı 3, Eskişehir, 401-426.

Mehmet Mandaloğlu

Dr., Milli Eğitim Bakanlığı Keęiren Anadolu Lisesi Tarih ęretmeni.

Adres: Sanatoryum Cad., Avni Pařa Durağı, No: 168, 06100, Keęiren/Ankara- TÜRKİYE

E-posta: mndl04@mynet.com.tr

Yazı bilgisi:

Alındığı tarih: 7 Őubat 2013

Yayına kabul edildięi tarih: 4 Haziran 2013

E-yayın tarihi: 30 Haziran 2013

Çıktı sayfa sayısı: 12

Kaynak sayısı: 39